

*Ида В. Колиновић**

КОМПЛЕКСНОСТ ПРОБЛЕМА НАРКОМАНИЈЕ У ПОРОДИЧНОМ КОНТЕКСТУ У ЦРНОЈ ГОРИ**

Сажетак

У раду је представљено истраживање реализовано у периоду од јануара 2013. до октобра 2014. на територији Црне Горе, које је обухватило 168 зависника од дрога и 188 учесника контролне групе. Подаци добијени истраживањем породица зависника и контролне групе у значајној мјери су расвијетлили проблематику наркоманије, у смислу утицаја породичних фактора на генезу наркоманије у црногорским породицама. Добијени резултати показују да дисфункционални породични односи и процеси, несрећне животне околности, прекомјерно конзумирање алкохола од стране оца, рани губици, презаштићивање од стране мајке, неусклађени ставови родитеља по питању васпитавања, изостанак превентивних разговора са дјецом о дрогама, непућеност родитеља у њихово друштво и организовано слободно вријеме, представљају најважније породичне факторе ризика у генези наркоманије код њиховог члана.

Кључне ријечи: наркоманија, породица, губици, алкохолизам оца, презаштићивање од стране мајке, утицај сиблинга, породични ритуали, превентивни разговори, родитељски надзор, породична религиозност.

* Мастер социјалног рада

* Истраживање изложено у раду је реализовано за потребе израде мастер рада Социјални рад са породицом у превенцији наркоманије у Црној Гори који је одбраћен на Факултету политичких наука у Београду.

1. НАРКОМАНИЈА И ПОРОДИЦА

Не постоји јасно одређен тип породица из којих се регрутују зависници од дрога. Има их у сиромашним и богатим породицама, различитог образовања, са једним или више дјеце, у којима постоји коректан брачни однос и у онима гдје су родитељи разведени. Ипак се неке појаве и догађаји могу издвојити као фактори ризика за настанак наркоманије једног или више чланова. Особе које живе у породицама у којима су чести конфликти, које су у дјетињству преживјеле трауме и које у стресним ситуацијама немају социјалну подршку или властите изворе успјешног суочавања са стресом, могу се окренути другим ауторитетима и прибјећи коришћењу разних дрога као стратегије суочавања са својим проблемима. Та дјеца одмалена највећи дио времена настоје проводити ван породице, на улици, преферирајући дружење са вршњацима који имају сличну животну причу (нпр. развод брака родитеља, родитељ алкохоличар, насилник, сталне свађе у кући, и сл.).

Наркомани најчешће долазе из породица у којима је емоционална атмосфера хладна и непријатна за младу особу која тражи топлину, љубав, сигурност и праве идентификације. У породицама зависника често се уочава нејасност правила и очекивања, недоследност у кажњавању и награђивању дјеце, размаженост и морална лабавост родитеља у погледу васпитавања, те изостанак подржавања развоја позитивних навика и вриједности. Ако родитељи имају неуједначен став у васпитавању (један родитељ захтјеван, а други попустљив), дијете може бити збуњено и у немогућности да изгради систем вриједности по коме би знало шта је добро, а шта лоше, шта смије а шта не смије. Неупућеност родитеља у то гдје су им дјеца, шта раде и са ким проводе вријеме, нарочито у сатима после школе, представља додатни фактор ризика. Неки инострани аутори истичу чврсту повезаност између недостатка академског интересовања, односно ниског школског успјеха и бјежања из школе са укљученошћу дјетета у вршњачко друштво које конзумира дроге, што упућује на то да родитељска помоћ и подршка у дјететовим школским активностима смањују ризик од његовог дрогирања.¹⁾ Постављање претјерано нереалних идеала од стране морбидно амбициозног/их родитеља, доводе до фрустрација, напетости, несигурности и осјећања мање вриједности код дјетета

1) David J. Hawkins, Richard F. Catalano, Janet Y. Miller, „Risk and Protective Factors for Alcohol and Other Drug Problems in Adolescence and Early Adulthood: Implication for Substance Abuse Prevention.” *Psychological Bulletin*, 1/1992, Vol. 112, pp. 83-84.

у немогућности да испуни њихова очекивања, што може проузроковати да се окрене дрогама као вентилу олакшања и пражњења психичке тензије. Са друге стране, постављање прениских захтјева може лоше утицати на формирање позитивне слике дјетета о себи, развити код њега доживљај да је неспособно у поређењу са својим вршњацима, што није добра инвестиција у његово самопоуздање и самопоштовање.²⁾

Мерикангас и колеге су указали на специфичне и неспецифичне породичне факторе који доприносе генези наркоманије код њихових чланова. Специфични фактори који директно утичу на употребу/злоупотребу дрога код дјеце су: изложеност дрогама, моделовање коришћења дрога и родитељска сагласност за злоупотребу дрога. У неспецифичне факторе спадају: поремећена породична структура, излагање брачној неслози, изложеност високом нивоу акутног и хроничног стреса, породична психопатологија, занемаривање, емоционално, физичко и сексуално злостављање и социјална депривација.³⁾

Бар, Хофман и Јанг су открили да ако су родитељи толерантни на узимање дрога, већа је вјероватноћа да ће њихова дјеца имати пријатеље који се дрогирају, а тиме можда и сами почети да конзумирају дроге.⁴⁾ Уколико већи број чланова домаћинства користи дроге или укључује дјецу у њихово коришћење, дјеца су такође у ризику да се окрену дрогирању. Познато је да дјеца уче више на примјерима него кроз употребу говора. Неријетко родитељи дјечи шаљу „дупле поруке” стварајући тако конфузију код њих (нпр. отац који прекомјерно конзумира алкохол говори дјетету о штетности дрога и алкохола). Лондонско истраживање је открило да је три пута већа вјероватноћа да ће икада користити дрогу, они млади људи који су опазили да је неки члан породице узимао или узима дрогу. Друга лондонска студија је показала да 41% родитеља испитаних опијатских зависника има историју проблематичног коришћења дрога или алкохола. Истраживање хероинских зависника *Phoenix House* у Њујорку, показало је да 30%

2) Зоран Петровић, *Алкохолизам и наркоманије*, Унирекс, Подгорица. 2006, стр. 189-222.

3) Kathleen R. Merikangas, Lisa Dierker, Brenda Fenton, „Familial Factors and Substance Abuse: Implications for Prevention.”, *Genetic Epidemiology Research Unit*, Yale University School of Medicine, p. 20, доступно на: http://archives.drugabuse.gov/pdf/monographs/monograph177/012-041_Merikangas.pdf

4) Stephen J. Bahr, John P. Hoffmann, Xiaoyan Yang, „Parental and Peer Influences on the Risk of Adolescent Drug Use.” *The Journal of Primary Prevention*, No 6/2005, Vol. 26, pp. 529-551.

испитаника има очеве алкохоличаре, 18% мајке алкохоличарке, а у 41% случајева је постојало хапшење неког члана породице, најчешће брата.⁵⁾ Сајлхамер је сматрао да постоји општи консензус да се дјеца алкохоличара чешће суочавају са низом психо-социјалних проблема и да постоји повећан ризик да у одраслом добу имају проблеме менталног здравља, као што су: депресија, злоупотреба дрога и антисоцијално понашање. Молина је вјеровао да најважнији узроци коришћења дрога леже у квалитету односа родитељ – дјете и родитељском надзору адолесцентског понашања. Робинс је указао на то да је породични конфликт повезан са малолетничком делинквенцијом и злоупотребом дрога, док је Баумринд сматрао да недирективни родитељски ставови или ставови премисивности доприносе високом нивоу употребе дрога код дјеце. Рајли је навео карактеристике породица са адолесцентима који злоупотребљавају дроге: негативни комуникациони обрасци (критика, недостатак похвала), недоследна и нејасна ограничења у понашању и нереална очекивања родитеља од дјеце. Којер је сматрала да су се друштвени фактори, који утичу на рани развој у оквиру породице, као што су недостатак међусобног везивања, неефикасно родитељство и хаотично кућно окружење, показали као нарочито важни показатељи ризика.⁶⁾

Стантон и сарадници су 1978. године спровели истраживања о зависничким породицама у Филаделфији. Они су описали прототип породичног обрасца за зависнике од дрога, гдје је мајка описана као обзирна и посвећена у подизању дјеце, која је често зависника стављала у позицију најомиљенијег дјетета. Са друге стране, очеви мушких зависника најчешће су описивани као одвојени, неукључени у подизање дјеце, емоционално удаљени или чак ауторитарни и насилни. Када је ријеч о зависницама, оне су истакле да су често улазиле у конкуренцију са својим мајкама (које виде као презаштитничке и ауторитарне), док су очеве описале као неугодне или глупе, или чак претјерано обзирне и „угодљиве”, често сексуално агресивне и алкохоличаре, због чега је ризик од инцеста већи него код остале популације. Стантон и сарадници су такође дошли до података да је велики дио зависника имао искуство сепарације или смрти родитеља, углавном очева, прије 16 године живота.

5) Роса Шапић, *Улога породице и психотицизма у политоксикоманији*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2008, стр. 46.

6) Gabriele Schafer „Family Functioning in Families with Alcohol and other Drug Addiction.” *Social Policy Journal of New Zealand*, Ministry of Social Development, Wellington, 37/2011, pp. 135-152.

Преурањена сепарација од родитеља може проузроковати стрес и психичку трауму, која је често извор анксиозности, па и један од повода за конзумирање дрога може бити ослобађање од нагомила-не анксиозности.⁷⁾

Према Ванкеу 48% наркомана долази из породица које су већ биле распаднуте или су се налазиле непосредно пред растурањем, док су истраживања Шварца, Бшора и Бурхарда у Западној Њемач-кој показала да је 82% зависника потекло из тзв. „*broken homes*”.⁸⁾

Дјеца из разведених бракова су рањивија од друге дјеце, а живот са једним родитељем и повремено виђање другог некој дје-ци не могу надокнадити осјећај праве породичне атмосфере. У на-стојању да компензују своје или одсуство другог родитеља то често чине на неадекватан начин – превише су толерантни, дају дјетету велике суме новца и сл. Ова дјеца најчешће љубав, прихватање и афирмацију траже у друштву вршњака, и уколико њихову групу чине конзументи дрога, у великом су ризику да се и она определије-ле за такав негативни стил живота. 90% дјеце разведених родите-ља доживјело је шок приликом развода брака, 50% наводи осјећај одбачености а трећина дјеце изражава страх да ће их напустити и други родитељ.⁹⁾ Клаус Кох је истакао да одлазак оца из породице најтеже подносе дјечаци око 10 година старости, јер се идентифи-кују са њим (што је свакако мање изражено у случајевима гдје отац није имао неку важну улогу у породици и животу дјетета).¹⁰⁾

Дјеца самохраних родитеља су такође у ризику да се окрену девијантним облицима понашања и определијеле се за дроге. Поред одлуке родитеља о самосталном родитељству, може се радити и о ситуацији када брак или родитељска улога престану услед смрти једног родитеља. У том случају се родитељ и дијете суочавају са великим губитком, а улоге које су у животу дјетета имала оба ро-дитеља треба да преузме само један, који често то или не зна или

7) Duncan M. Stanton, Thomas C. Todd, David B. Heard, Sam Krischner, Jerry I. Kleiman, David T. Mowatt, Paul Reiley, Samuel M. Scott, John M. Van Deusen, „Heroin Addiction as a Family Phenomenon: A New Conceptual Model.” *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 2/1978, pp. 125 – 150.

8) Владета Јеротић, *Личност наркомана*, Арс Либри, Београд, 2008, стр. 48.

9) Nevenka Blažić Čop, *Put u život bez ovisnosti o drogama: priručnik za roditelje i učenike*, Genesis, Zagreb, 2003, стр. 77.

10) Klaus Koh, Miha Brumlik, Sabina Andrezen, *Velika knjiga o roditeljstvu*, Laguna, Београд, 2013, стр. 202.

не може.¹¹⁾ Хофманово истраживање је открило да је много већа вјероватноћа да ће адолесценти, којима је један родитељ умро, у поређењу са адолесцентима који живе са оба родитеља изабрати вршњачко друштво које учестало конзумира дроге, што упућује на то да су у високом ризику да почну да се дрогирају.¹²⁾ Веома мала дјеца (између 6 мјесеци и 4 године), која не могу да разумију смрт или било који други разлог за нестанак родитеља, закључују да родитељ није желио да остане и код њих се јавља интензиван осјећај да нису довољно добра, лијепа, вриједна и привлачна људска бића да би задржала родитеља. Често их цијелог живота прати осјећање неприлагођености и ниже вриједности.¹³⁾

Мекнер је нагласио да присуство обје родитељске фигуре у животу дјетета „спречава коришћење само једне васпитне методе и опасност од блиске симбиотске везе са мајком.” Он је сматрао да очеви имају нарочито важну улогу у периоду адолесценције, јер најчешће представљају ауторитет, те на успјешнији начин од мајке постижу да поставе дјечи границе и каналишу начине понашања карактеристичне за адолесцените. То се углавном односи на поштовање правила, социјално понашање, коришћење дрога, алкохола и цигарета, организовање слободног времена и школских обавеза и активности. Мекнер је даље истакао да је дјечама у току одрастања потребно да имају мушку фигуру која ће им помоћи у тражењу сопственог идентитета и формирању сигурне, стабилне и самосталне особе.¹⁴⁾

У великом броју породица зависника постоји бунт наркома-на против оца, а идентификација са њим је дефектна или у потпуности изостаје. У случајевима одсуства оца из породице и његовог моралног ослонаца, адолесцент у немогућности да задовољи своја очекивања у односу на њега може прихватити негативне и непожељне идентификације које укључују и дрогирање.¹⁵⁾ Показало се да се „дрога јавља као осветнички тријумф избором негативног

11) Боро Лазић, „То може бити и ваше дете.” *Часопис за превенцију и лечење болести зависности*, Специјална болница за болести зависности, Београд, 2009, стр. 25.

12) Anne E. Berrett, Turner R. Jay, „Family Structure and Substance Use Problem in Adolescence and Early Adulthood: examining explanations for the relationship.” *Addiction, Society for the Study of Addiction*, 101/2006, pp. 109 -120.

13) Margaret Reinhold, *Kako preživeti uprkos roditeljima*, Esoteria, Beograd, 2005, str. 202.

14) Klaus Koh, Miha Brumlik, Sabina Andrezen, *Velika knjiga o roditeljstvu*, Laguna, Beograd, 2013, str. 110.

15) Стеван Петровић, *Дрога и људско понашање*, Дечје новине, Горњи Милановац, 1998, стр. 231-232.

идентитета са симболиком кажњавања родитеља.”¹⁶⁾ Академик Владета Јеротић је истакао да је најчешћи психички узрок појаве наркоманије недостатак родитељске љубави у раном дјетињству. Објашњава да је последица овог мањка љубави слабо развијена организација Ја-принципа код ове особе, због чега она задовољство тражи на погрешној страни. Појачана унутрашња напетост се привидно и краткотрајно смањује конзумирањем дрога, због чега човјек постаје роб своје страсти, односно гријеха.¹⁷⁾ Према психијатару Јовану Букелићу млади наркоманијом покушавају да окупе своје породице, што неријетко има симболику окупљања око одра.¹⁸⁾

2. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ

У периоду од јануара 2013. до октобра 2014. године на територији Црне Горе реализовано је истраживање о утицају породичних фактора на генезу наркоманије, те на лијечење и успјешну апстиненцију зависника. Том приликом су коришћена два стандардизована упитника: за циљну групу – зависнике и контролну групу – особе које нису пробале дрогу. Истраживањем је обухваћено 168 зависника (актуелних, бивших, на третману) који пролазе или су завршили програме одвикавања од дрога у ЈУ за лијечење, рехабилитацију и ресоцијализацију корисника психоактивних супстанци „Какарицка гора”, Подгорица (41 испитаник), НВО „Препород”, Никшић (25), НВО „4 LIFE“ (14), „РЕТО” центар, Даниловград (11), Удружење анонимних наркомана (6), као и они зависници који су у поменутом периоду били на одслужењу казне затвора у Заводу за извршење кривичних санкција у Спужу (71 испитаник). Контролна група од 188 учесника који нису пробали дрогу са територије цијеле Црне Горе коришћена је ради поређења са фокус групом у циљу вјеродостојнијег потврђивања или оповргавања постављених хипотеза.

16) Јован Букелић, *Дрога у школској клупи*, Веларта, Београд, 2002, стр. 11.

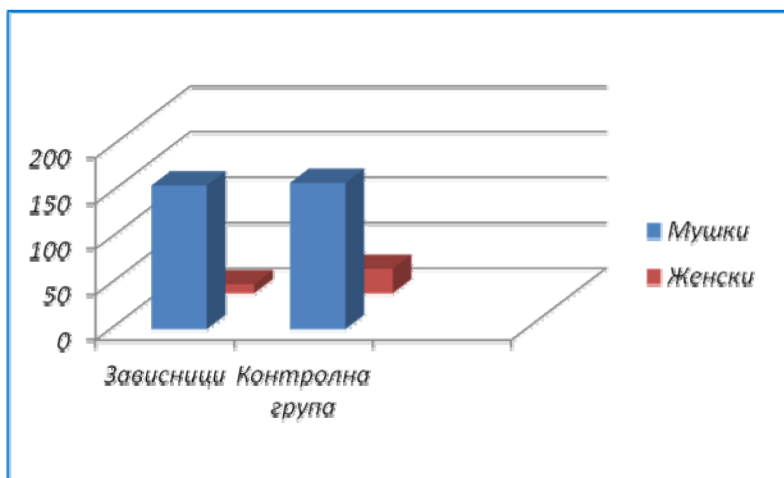
17) Владета Јеротић, *Неуротичне појаве нашег времена*, Службени лист СЦГ, Београд, 2004, стр. 161.

18) Јован Букелић, *Ibid*, стр. 215.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. Полна структура испитаника

Г.1. Структура испитаника по полу

Узорком је обухваћено 168 зависника од дрога (158 мушког и 10 женског пола) и 188 грађана који нису пробали дрогу (161 испитаник мушког пола и 27 женског пола).

Подаци о полној структури зависника указују на вјероватноћу да су мушкарци склонији коришћењу и злоупотреби дрога у односу на жене.

3.2. Адоlescенција и почеци конзумирања дрога

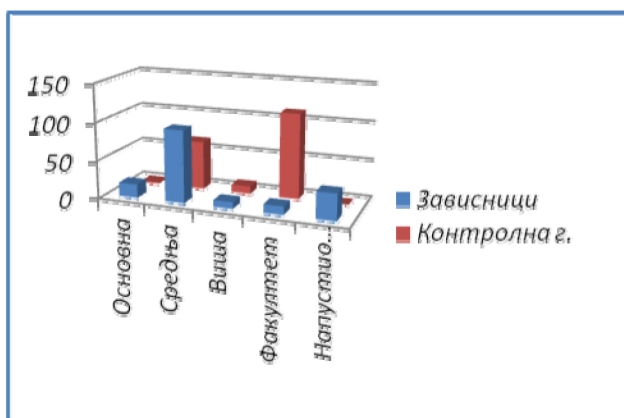
Готово све студије упозоравају на то да је период адолесценције нарочито критична фаза у развоју дјетета, коју карактерише претјерана осјетљивост, напетост, несигурност, својеглавошћу, збуњеност, бунт против конвенција, вриједности и ауторитета, жеља за сепарацијом и самосталношћу, изражена радозналост и потреба адолесцента да буде уочен, да се свиди другима и припада некој групи. Адоlescенти траже себе и свој систем вриједности, а с обзиром на то да још увијек немају оформљен идентитет, вршњачка група може бити веома значајан фактор у формирању њихове личности. Стапање сопственог идентитета у групни идентитет вршњака указује на недостатак чвршћих веза у породици, које дјетету током одрастања нису обезбиједиле адекватно самопоштовање и самовредновање.

Резултати нашег истраживања показују да је највећи број зависника у Црној Гори први пут пробао дрогу прије навршене 26. године живота. До 15. године дроге је пробало 43.5% испитаника, а у периоду од 16. до 25. године живота њих 49.4%, док је експериментисање са дрогама рјеткост после навршене 26 године живота (7.1%). Наведено указује на корелацију између социјалне и емоционалне незрелости и експериментисања са дрогама. У контексту добијених података, корисно је истаћи да се период адолесценције у данашње вријеме знатно продужио, и да по многим теоретичарима траје и до навршене 26. године живота (касна адолесценција).

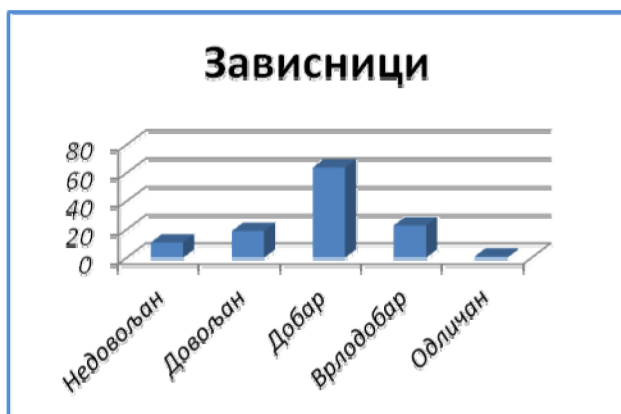
3.3. Успјех у школи и академско напредовање зависника

Неки инострани аутори истакли су чврсту повезаност између недостатка академског интересовања, односно ниског школског успјеха и бјежања из школе са укљученошћу дјетета у вршњачко друштво које конзумира дроге. Добијени резултати у нашем истраживању указују на значајне корелације између ниских академских постигнућа и злоупотребе дрога. Наиме, највећи број црногорских зависника има завршену средњу школу (56.5%), затим основну (10.7%), факултет (6.5%), вишу (5.4%), док је 20% испитаника напустило школу или било избачено из ње, што је алармантан податак (Графикон 2). У Графикону 3 јасно се види да је највећи проценат испитаних наркомана последњи разред свог школовања завршио са добрим успјехом (38,1%), док је најмање било одличних (0,6%).

Графикон 2. Завршена школа

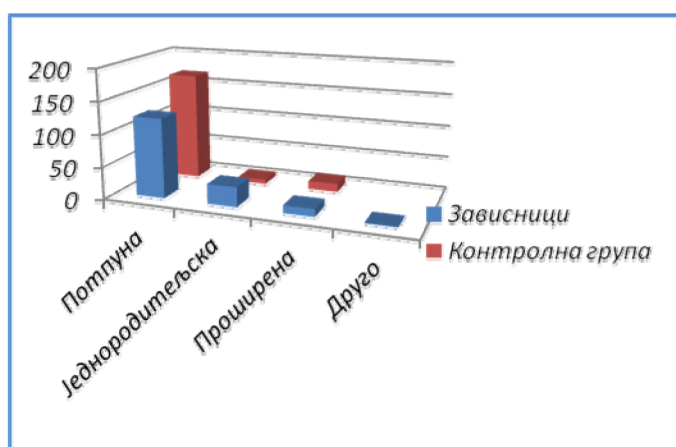
Г. 3. Успјех у задњој години школовања

3.4. Типови породица из којих се регрутују зависници

Многа истраживања су открила да је много већа вјероватноћа да ће адолесценти, којима је један родитељ преминуо, у поређењу са адолесцентима који живе са оба родитеља изабрати вршњачко друштво које учестало конзумира дроге, што упућује на то да су у високом ризику да почну да се дрогирају. У овом истраживању пошли смо од **хипотезе да зависници често потичу из једнородитељских породица.**

Г. 4. „Тип породице у којој си одрастао/ла?“

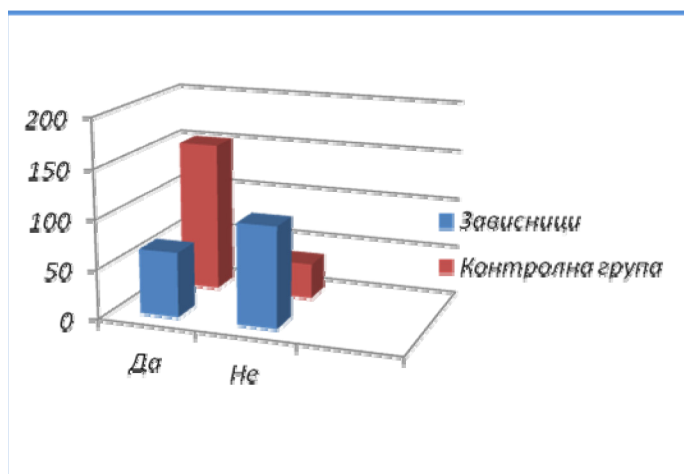
На *Графикону 4* се може видјети да зависници, у значајно већем проценту него учесници контролне групе, потичу из једно-родитељских породица (18.5% vs. 3,7%).

Истраживање даље открива да су испитани зависници у 16,1% случајева дјеца разведених родитеља, док је тај проценат у контролној групи значајно нижи - 4,8%.

Ипак се може констатовати да највећи број испитаних зависника потиче из потпуних породица. Велики број савремених аутора на првом мјесту упире прстом у „лошу породицу”, а не растурен дом, на процесе у породици, не на породичну структуру. Ради стицања комплетније и вјеродостојније слике о породици поријекла наркомана, у даљем раду бавићемо се експлорацијом квалитета социјалне интеракције између чланова породице. **3.5. Недовољна укљученост оца у одрастање**

Разна инострана истраживања су описала очеве мушких зависника као одвојене, неукључене у подизање дјеце, емоционално удаљене или чак ауторитарне и насилне. Наша полазна *хипотеза* је била да велики број зависника потиче из породица у којима је отац (био) отсутан или недовољно укључен у одрастање дјетета.

Г.5. „Мој отац није имао довољно времена за мене”

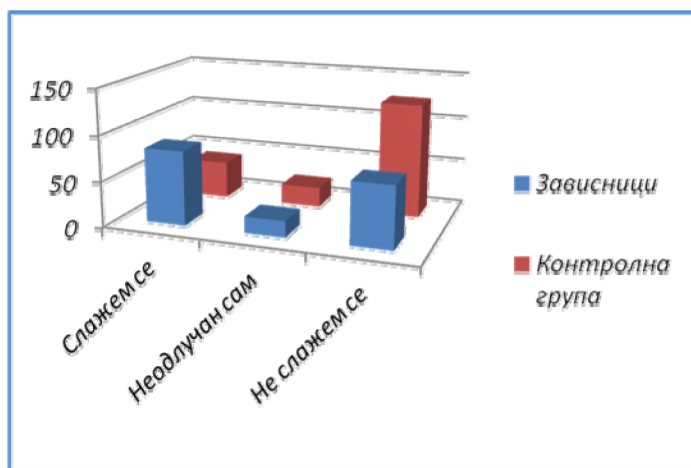
На *Графикону 5* се може видјети да 35.2% зависника сматра да им отац није посвећивао довољно пажње, док је тај проценат у контролној групи знатно нижи - 14.3%. Важно је истаћи да је присуство оца током одрастања нарочито значајно за дјечаке којима

је потребно имају мушку фигуру која ће им помоћи у формирању стабилног идентитета.

3.6. Презаштићивање зависника од стране мајке

Многе студије су показале да је презаштићивање од стране родитеља један од могућих етиолошких фактора у генези наркоманије. Откривено је да мајке наркомана имају склоност да дуже времена одржавају контролу над својом дјецом и да их дуго задржавају у „позицији дјетета”. У овим породицама мајке су најчешће описане као доминантне, попустљиве и презаштићујуће, са симбиотским тенденцама према зависнику.¹⁹⁾ ***Хипотеза од које смо пошли у истраживању је да велики број зависника потиче из породица у којима је мајка била презаштићујућа.***

Графикон 6. „Мајка ме је презаштићивала“

На *Графикону 6* јасно се види да скоро половина зависника долази из породица у којима су их мајке презаштићивале (48.8%). Ако добијене податке упоредимо са подацима из контролне групе, може се видјети да су зависници, у значајно већем проценту одрасли поред презаштићујућих мајки (48.8% vs. 21.9%). Презаштићивање од стране родитеља спутава дјецу у психо-физичком развоју, води их ка инфантилизацији, емоционалној и социјалној незрелости. Презаштићена дјеца се најчешће осјећају несигурно

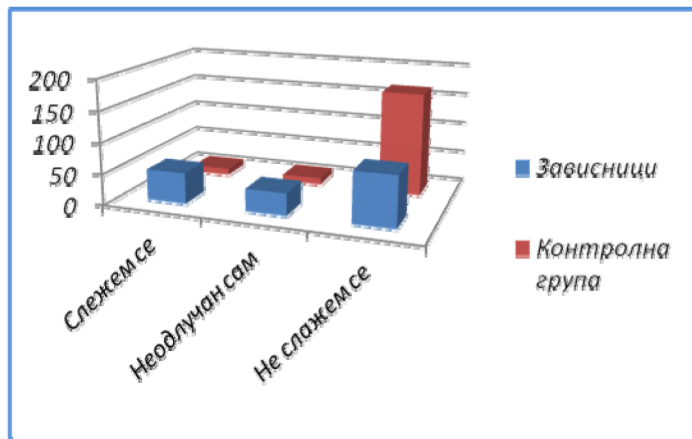
19) Роса Шапић, *Улога породице и психотицизма у политоксикоманији*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2008, стр. 35.

и инфериорно у односу на своје вршњаке, који су се изборили за више слободе и добили „дозволу за одрастање”. Када се ова дјеца нешто касније, најчешће у периоду адолесценције, изборе за своју слободу, у ризику су да се окрену дрогама, тражећи у њима компензацију за искуства која су има била ускраћена током одрастања.

3.7. Неусклађени ставови родитеља у васпитавању

Ако родитељи имају неуједначен став у васпитавању (један родитељ захтјеван, а други попустљив), дијете може бити збуњено и у немогућности да изгради систем вриједности по коме би знало шта је добро, а шта лоше, шта смије, а шта не смије. Због тога оно не може да формира јасну слику о непожељном понашању, те је у опасности да се окрене негативним стилевима живота, који могу укључити дрогирање. **Хипотеза којом смо се руководили у истраживању је да неуједначен став родитеља у васпитавању дјеце представља фактор ризика у генези наркоманије.**

Г. 7. „Родитељи су имали неуједначен став по питању мог васпитавања“

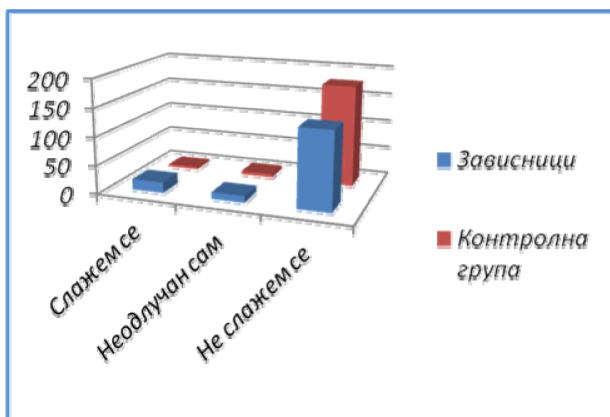
Добијени подаци показују да скоро трећина зависника (29.8%) потиче из породица у којима су родитељи имали неуједначене ставове по питању њиховог васпитавања.

На *графикону 7* такође се уочава и изражена разлика у добијеним резултатима између групе зависника и контролне групе (29.8% vs. 5.8%).

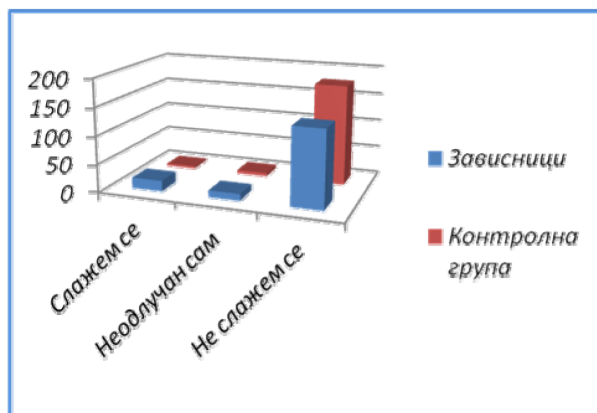
3.8. Комуникација и односи у породици зависника

Иностране студије су показале да особе које живе у породицама у којима су чести конфликти и које су у дјетињству преживјеле трауме, могу прибјећи коришћењу разних дрога као стратегији суочавања са својим проблемима. У истраживању смо пошли смо од **хипотезе да наркомани често потичу из породица у којима постоји недостатак и/или неадекватна комуникација.**

Г.8. “Моји родитељи су се често свађали“

Г.9. “Моји родитељи су се често тукли“

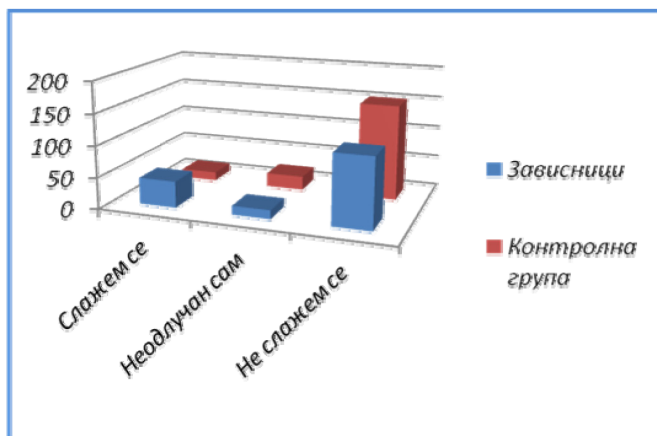

Честе свађе и туче у породицама представљају видове неадекватне комуникације и указују на патологију у породичним односима и породичном функционисању. Резултати истраживања по-

казују да је токсичност честих родитељских свађа карактеристика 26% црногорских породица испитаних зависника, док је тај проценат у контролној групи знатно нижи - 5.3%.

Када је ријеч о честој тучи између родитеља, као дисфункционалнијем и по здравље и безбједност ризичнијем облику малигног родитељског односа, резултати показују да је 11.3% зависника било изложено оваквом виду насиља, док је тај проценат у контролној групи знатно нижи 2.1%. Даље можемо претпоставити да је у породицама испитаника, који су се определијелили за тврдњу „неодлучан сам”, такође било присутно родитељско насиље, вјероватно у мањој мјери. Ако узмемо у обзир испитанике који су се определијелили и за ову опцију, може се констатовати да је 18.5% црногорских зависника током одрастања, било изложено тучи родитеља, док је тај проценат у контролној групи знатно нижи - 3.5%. У контексту добијених података корисно је навести да су многе иностране студије истакле да дјеца која присуствују насиљу у породици испољавају психолошке проблеме и проблеме у понашању, као и она дјеца која су жртве злостављања. Даље су упозориле да се у 30% - 60% породица у којима је насилан један или оба родитеља дешава и злостављање дјеце, а у оним породицама гдје је насиље веома изражено и жена мора да тражи помоћ полиције или напусти дом, у 75% - 100% случајева дјеца су била жртве насиља.²⁰⁾

Графикон 10. „Често сам добијао/ла батине“

Наше истраживање даље открива да је 25% црногорских зависника често добијало батине, док је тај проценат у контролној групи знатно нижи 7.4%.

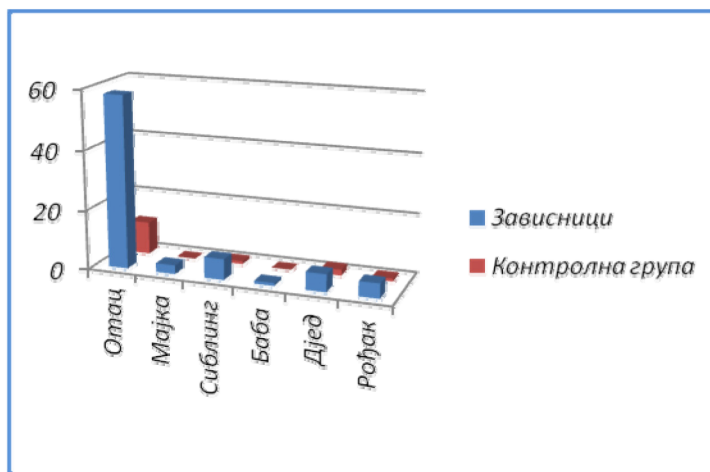
20) Тања Игњатовић, *Право на сигурност: заштита жена од насиља у интимним партнерским релацијама*, Генеро, Београд, 2008, стр. 54.

Дјеца, жртве злостављања најчешће пате од изразито лоше слике о себи која негативно утиче на каснију социјализацију и ствара код њих осјећај да је свијет генерално несигурно мјесто. Она дроге користе како би се носила са својим емоционалним болом због злостављања или за самоуништавање (дјеца која су физички злостављана често осјећају да заслужују да буду кажњена).²¹⁾ Искуство трауме на раном узрасту повећава ризик од злоупотребе дрога касније у животу.

3.9. Злоупотреба алкохола од стране чланова породице

Дјеца из алкохоличарских и наркоманских породица често су жртве физичког и сексуалног злостављања, занемаривања и других породичних проблема, због чега су она подложнија злоупотреби дрога, као облику ношења са стресом и „самолијечења”. Сајлхамер је сматрао да постоји општи консензус да се дјеца алкохоличара чешће суочавају са низом психо-социјалних проблема и да постоји повећан ризик да у одраслом добу имају проблеме менталног здравља, као што су: депресија, злоупотреба дрога и антисоцијално понашање.²²⁾ ***Хипотеза од које смо пошли у истраживању је да злоупотреба алкохола и/или дрога од стране једног или оба родитеља често води наркоманском понашању њихове дјеце .***

Г.11. Прекомјерно конзумирање алкохола од стране чланова породице

21) Catherine Spooner „Causes and Correlates of Adolescent Drug Abuse and Implications for Treatment.” *Drug and Alcohol Review*, 18/1999, pp. 453-475.

22) Gabriele Schafer, *Family Dynamics in Families with Alcohol and Drug Addiction*, School of Social Sciences, Auckland University of Technology, 37/2011, pp. 135-151.

У породицама зависника од дрога, очеви су нарочито склони прекомјерном конзумирају алкохола (32.8%), што је у позитивној корелацији са добијеним податком да више од једне трећине зависника опажа оца као недовољно укљученог у њихово одрастање.

Када је ријеч о прекомјерном конзумирању алкохола од стране очева међу учесницима контролне групе, видимо да је тај проценат знатно нижи (5.8%).

Уколико узмемо у обзир прекомјерно конзумирање алкохола од стране свих чланова породице укупно, резултати би били следећи: породице зависника 45.2% vs. контролна група 10.6%.

3.10. Конзумирање дрога од стране сиблинга

Када је ријеч о конзумирању дрога од стране чланова породице, до интересантних података дошла је студија у Сјеверној Америци која је открила да 69% сиблинга испитаних опијатских зависника има историју проблематичног коришћења дрога или алкохола.²³⁾ Студија у Канади је показала да је злоупотреба дрога од стране старијих сиблинга више него злоупотреба дрога од стране родитеља била доминирајући фактор у појави наркоманије међу младима.²⁴⁾

Резултати до којих смо дошли у нашем истраживању, откривају да су сиблинзи црногорских зависника склонији конзумирању дрога у компарацији са осталим члановима породице (8.8%). Такође се може увидјети да је 8 пута раширеније конзумирање дрога од стране сиблинга међу зависницима него међу онима који дроге нису пробали (8.8% vs. 1.1%). У контексту добијених података, важно је напоменути да су неке иностране студије указале на то да сиблинзи имају важну улогу у креирању ставова адолесцената према дрогирању. Млађи сиблинзи виде старије као некога на кога треба да се угледају и ко представља примјер за њих, па када старији сиблинзи злоупотребљавају дроге, млађа браћа и сестре могу преузети овај модел понашања, прије свега из осјећања лојалности. Корелације између дрогирања сиблинга варирају у зависности од квалитета и интензитета сиблинских интеракција - корелације су веће, када су интеракције између сиблинга топлије, чешће, с мање конфликта и када сиблинзи имају заједничке пријатеље.

23) Tim Rhodes, Robert Lilly, Cesareo Fernandez, Enzo Giorgino, Uwe E. Kemmesis, Hnas C.Ossebaard, Nacer Lalam, Imar Faasen, Karen Ellen Spannow, „Risk Factors Associated with Drug Use: the Importance of Risk Environment.“, *Drugs: education, prevention and policy*, 4/2003, Vol. 10, pp. 303–329.

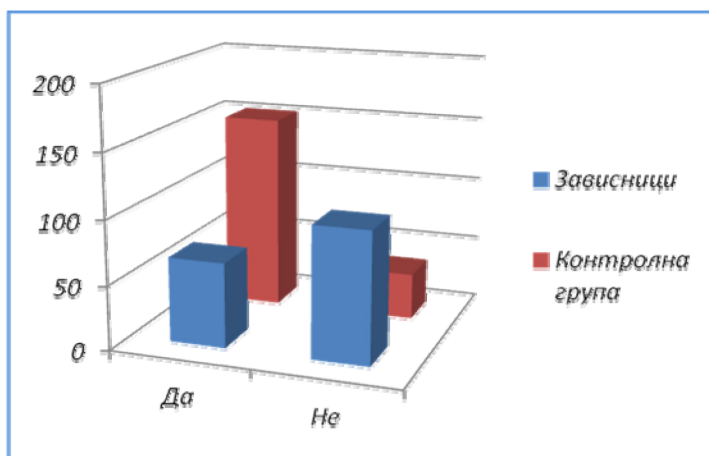
24) Michael H. Boyle, Mark Sanford, Peter Szatmari, Kathleen Merikangas, David R. Offord, „Familial Influences on Substance Use by Adolescents and Young Adults.“ *Canadian Journal of Public Health*, 3/2001, Vol. 92, 3/2001, pp. 206-209.

3.11. Неадекватан родитељски надзор

Досадашње студије су показала да је конзумирање дрога повезано са породичним окружењем у којем преовладава релативно мало родитељске потпоре и ниска информисаност о томе ко су особе са којим се њихова дјеца друже. **Хипотеза од које смо пошли у овом истраживању је да родитељи зависника углавном нису познавали друштво своје дјеце током одрастања и да нису знали гдје им дјеца проводе вријеме ван куће.**

Родитељи зависника су у поређењу са родитељима учесника контролне групе, у мањој мјери били упознати са њиховим друштвом током одрастања (66.1% vs. 80.9%).

Г.12. „Да ли су родитељи знали са ким увече излазиш?”

Графикон 12 открива изузетно важан податак када је у питању неадекватан родитељски надзор. Више од једне половине родитеља зависника (61.7%) није било информисано о томе гдје им дјеца проводе слободно вријеме у вечерњим сатима. Упоредијујући са резултатима добијеним у контролној групи, уочава се да су родитељи особа које никада нису конзумирале дрогу у значајно већем проценту били информисани о томе са ким њихова дјеца проводе слободно вријеме (контролна група - 80.9% vs. зависници - 39.3%).

Значајни подаци које смо даље добили у контексту примарне превенције показују да су родитељи учесника контролне групе били више ангажовани и посвећени превентивним разговорима о последицама коришћења и злоупотребе дрога, него родитељи за-

висника. Међу зависницима од дрога, само је 26% оних са којима су родитељи током одрастања разговарали о негативним последицама коришћења дрога. Тај проценат је нешто већи када је ријеч о контролној групи - 31.7%. Родитељи зависника највише су разговарали са својом дјецом о негативним последицама коришћења цигарета, затим о последицама злоупотребе алкохола, а најмање о штетним последицама коришћења дрога, док су родитељи учесника контролне групе доминантно су са својом дјецом током одрастања разговарали о негативним последицама коришћења и злоупотребе дрога.

Веома је важно да родитељи разговарају са дјецом о дрогама још од њиховог најранијег дјетињства, да им укажу на последице и штетност, како се адолесценти не би упустили у евентуално задовољавање своје радозналости, да пробају „забрањено воће” и доживе „рај” о коме многи причају. „Људи су радознали у односу на смрт па не скачу са кровова. Кад би знали да је наркоманија такође скок у смрт, само ужасно успорен и болан, кад би знали да онај који пада повлачи са собом и ближење, кад би знали да је главна страхота наркоманије живот а не смрт наркомана, млади би били кудикамо безбједнији од овог зла.”²⁵⁾

3.12. Губици и наркоманија

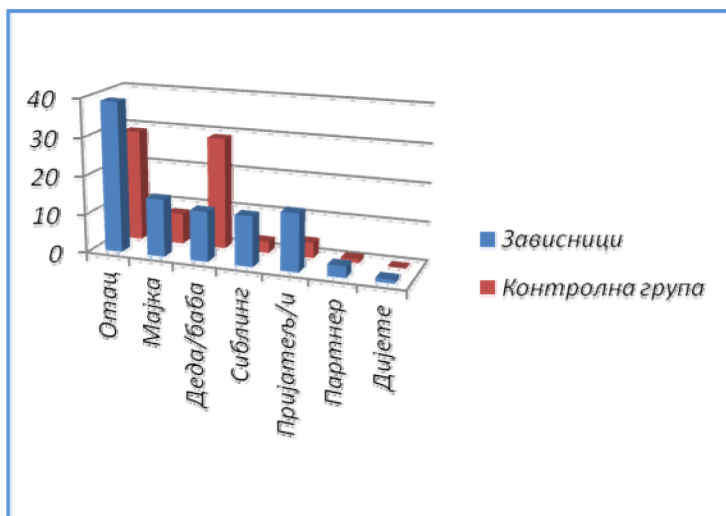
У породицама зависника уочена је висока инциденца раних губитака, најчешће везаних за смрт члана породице. Преурањена сепарација од родитеља може проузроковати стрес и психичку трауму, која је често извор анксиозности, па и један од повода за конзумирање дрога може бити ослобађање од нагомилане анксиозности. Вуков је истакла да је чест случај губитак оца прије навршене 16 године младог наркомана.²⁶⁾ Ворден је рекао је жеља да се буде са неким - дрогом, са којом се формира емоционална везаност и у коју се улаже психичка енергија, чест симптом за оне који пате од губитка чланова породице, пријатеља и/или других блиских особа²⁷⁾. *Хипотеза од које смо пошли у истраживању да је у породицама зависника присутна висока инциденца раних губитака.*

25) Мирјана Булатовић, *Ђаво у праху*, Завет, Београд, 2004, стр. 14.

26) Mila Goldner Vukov, *Porodica u krizi*, Medicinska knjiga, Београд, Загреб, 1988, стр. 173.

27) William J. Worden, *Grief counseling and grief therapy*, A handbook for the mental health practitioner, Springer, New York, 2009, pp. 134.

Г. 13. Особе које су испитаници изгубили

Из изложеног графика се види да су губици учесталији код зависника од дрога него код особа које дроге нису користиле (51.8% vs. 40.4%). Наиме, 36.1% испитаних зависника је изгубило оца, 13.9% мајку, 12% брата или сестру. Испитујући даље периоде када су се ови губици догодили, дошли смо до податка да је до 15. године оца изгубило 51.5%, мајку 25%, а сиблинга њих 33.3%.

Када је ријеч о контролној групи, оца је изгубило 33% испитаника, мајку 9.1%, сиблинга 3.4%.

Истраживање даље открива да су рани губици најужих чланова породице учесталија појава међу зависницима од дрога, него међу особама које дрогу нису користиле. Више од једне трећине црногорских зависника (38.7%) истакло је да се губитак десио прије навршене 16 године живота, 43.5% у периоду између 16 и 25 године, док је 17.7% доживјело губитке после 26. године.

Када је ријеч о контролној групи, 29.3% је одговорило да се губитак десио до 15 године живота, 31% између 16 и 25 година, 39.7% после навршене 26. године живота. Може се констатовати да је до 26. године живота 82.2% зависника доживјело макар један значајан губитак, док је тај проценат у контролној групи нижи - 60.3%. Добијени резултати даље показују да су покушаји суицида и извршени суициди чланова породице знатно учесталија појава међу зависницима од дрога, него међу учесницима контролне групе (24.9% vs. 4.8%).

3.13. Заједничко вријеме/породични ритуали

Породични ритуали представљају неизговорена правила која се често преносе кроз генерације, а помажу породицама да оства-ре кохезију, стабилност и развију јединствен идентитет. Важни су за здравље и благостање породице, а њени чланови су обично емотивно везани за њих, памте их и радо их се сјећају. Породична окупљања представљају дио породичних ритуала, који су од великог значаја за породично функционисање. Америчко истраживање Универзитета Колумбија показало је да заједничке вечере помажу породицама да развију кохезију, стабилност и јединствен идентитет, те да су од изузетног значаја у превенцији ризичног понашања тинејџера.²⁸⁾ Руководи се овим сазнањима, у истраживању смо пошлели *од хипотезе да су родитељи зависника мало времена проводили у кући, са својом дјецом.*

Резултати до којих смо дошли показују да више од половине испитаних зависника потиче из породица у којима су се практиковали заједнички ручкови (69%) и чији су чланови вољели да проводе слободно вријеме заједно (63.1%). Међутим, када ове податке упоредимо са подацима добијеним испитивањем контролне групе, може се видјети да су чести заједнички ручкови, као и заједничко организовање слободног времена, (били) учестилији у породицама из којих се нису регрутовали зависници (69% vs. 91% – заједнички ручкови) (63.1% vs. 80.3% - заједничко слободно вријеме).

Сигман је с разлогом истакао да је “заједничко обједовање облик интензивног родитељског ангажовања око дјете који функционише под плаштом да се једе.”²⁹⁾ У данашњем времену, када су родитељи углавном у сталној трци за зарадом, стицањем друштвеног угледа и престижа, заједнички ручкови/вечере могу бити једина прилика да се породица окупи и сви чланови отворено поразговарају о разним животним темама (дневним догађајима, међусобној комуникацији, дешавањима у школи, проблемима и потешкоћама које муче дијете, очекивањима и ставовима по питању коришћења и злоупотребе опојних супстанци, и сл.), боље се упознају и изразе међусобно уважавање и прихватање.

3.14. Религиозност породице поријекла зависника

Религиозно васпитање је вид моралног васпитања, које се заснива се на вјерским причама, црквеним ритуалима и симболи-

28) CASA Survey, *The Importance of Family Dinners IV*. The National Center on Addiction and Substance Abuse at Columbia University, 2007, pp. 5-8.

29) Arik Sigman, *Razmažena generacija – kako uništavamo budućnost naše dece*, Psihopolis institut, Novi Sad, 2012, str. 158.

ма. Брумлик је становишта да су религиозни, духовни адолесценти физички и психички здравији и отпорнији на стрес у поређењу са нерелигиозним. Он је даље истакао, да су религиозне младе особе више дисциплиноване и просоцијално оријентисане, да цијене самоконтролу и теже напретку, те мање нагињу делинквентном понашању (наведено се не односи на фундаменталистичке религијске групе).³⁰⁾ То су потврдиле студија у Централној Америци и *CASA* истраживање Универзитета Колумбија које су откриле да је мања вјероватноћа да ће се адолесценти, који вјерују у Бога, у односу на оне који не вјерују, окренути дрогирању.³¹⁾ Узимајући у обзир претходно наведено, у нашем истраживању пошли смо од **хипотезе да велики број зависника од дрога потиче из нерелигиозних породица**. Резултати до којих смо дошли су потврдили постављену хипотезу, али је интересантно да се показало да учесници контролне групе у већем проценту потичу из нерелигиозних породица (36.2% vs. 41.1%).

3.15. Перцепција зависника о узроцима коришћења дрога

Резултати нашег истраживања показују да највећи број испитаних зависника не опажа породичне околности као значајан фактор у генези њихове болести зависности. Наиме, они су као најважнији фактор истакли радозналост (45.9%), затим вршњачко друштво (27.2%), потом личне проблеме (14.8%) а тек онда породичне околности (9.1%).

3.16. Породична подршка у третману болести зависности

Лијечење наркоманије, које карактеришу истовремено постојање психичке и физичке зависности (опиоманија, барбитуроманија), континуирани је процес који у себи садржи двије етапе: лијечење апстиненцијалног синдрома медикаментозном терапијом, а потом пружање психолошких видова помоћи. То је дуготрајан, болан и комплексан процес који захтијева пуно енергије, одрицања и бола код зависника, али и пуно љубави и разумијевања од свих особа укључених у тај процес, а највише од породице. За успјешну апстиненцију, квалитетну промјену стила живота и личности наркомана, неопходно је учешће што већег броја чланова породице у свим фазама процеса лијечења, у смислу пружања подршке и (или) укључивања у програме породичне или неке друге психотерапије.

30) Klaus Koh, Miha Brumlik, Sabina Andrezen, *Velika knjiga o roditeljstvu*, Laguna, Beograd, 2013, str. 159.

31) *CASA Survey, The Importance of Family Dinners IV*. The National Center on Addiction and Substance Abuse at Columbia University, 2007, pp. 5-8.

У истраживању смо пошли од *хипотезе да је за успјешност лијечења зависника од дрога веома важно да породица буде сигуран ослонац у третману свог члана*.

Резултати до којих смо дошли указују на то да породица у највећем проценту представља подршку у лијечењу испитаних зависника (61.8%). У другим случајевима, добијени су следећи подаци изражени у процентима: пријатељи 10.4%, особље установе или организације у којој се третман реализује 23.6% и друго 4.2%. Може се закључити, да највећи број испитаних зависника опажа породицу као највећу подршку у третману лијечења, што је у позитивној корелацији са добијеним податком да 91.1% испитаних зависника апстинира.

4. ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА

Највећи број испитаника међу зависницима биле су особе мушког пола (94% случајева). На основу тога можемо констатовати да се резултати истраживања углавном односе на факторе који су допринијели генези мушких зависника у породици. Полна структура испитаника - зависника упућује на то да је наркоманија распрострањенија међу мушкарцима него међу женама, што је у складу теоријом да се ризични облици понашања разликују код младића и дјевојака, те да је злоупотреба дрога и агресивно понашање израженије код младића, а анорексија и емотивни проблеми код дјевојака. Резултати истраживања су даље показали да је највећи број зависника пробао дроге прије навршене 26 године живота, и то чак њих 92.9%. Наведено упућује на позитивну корелацију између социјалне и емоционалне незрелости и експериментисања са дрогама.

Истраживање је такође открило да постоји чврста повезаност између недостатка академског интересовања, односно ниског школског успјеха и бјежања из школе са конзумирањем дрога. У просјеку, највећи број зависника има завршену средњу школу са добрим успјехом, док је петина укупног броја испитаних зависника напустила средњу школу или је избачена из ње. Добијени подаци потврђују ставове неких иностраних аутора који су нагласили чврсту повезаност између ниског школског успјеха и бјежања из школе са укљученошћу дјетета у вршњачко друштво које конзумира дроге.³²⁾ Наведено указује на то да зависници немају развијене

32) Hawkins, J. D., Catalano, R.F., Miller, J.Y. „Risk and Protective Factors for Alcohol and Other Drug Problems in Adolescence and Early Adulthood: Implication for Substance Abuse Prevention.” *Psychological Bulletin*, 1/1992, Vol. 112, pp. 64 -105.

радне навике и одговорности, што упућује на неадекватан родитељски надзор и њихову недовољну укљученост у школске активности дјете.

Многа савремена истраживања бавила су се проучавањем породица из којих се регрутују зависници. Док су једни, на првом мјесту указивали на неадекватну породичну структуру - „растурен дом” као битан фактор ризика, други су истицали „лошу породицу” и лош квалитет социјалне интеракције између чланова породице, као кључни фактор у генези наркоманије. Наше истраживање је показало да око петине испитаних зависника потиче из једнородитељских породица, а шестина из породица разведених родитеља. У компарацији са контролном групом, може се констатовати да је 5 пута већа вјероватноћа да ће зависници потећи из једнородитељских породица и 6 пута већа вјероватноћа да ће се регрутовати из породица разведених родитеља, у поређењу са онима који дроге нису користили. Резултати, даље ипак показују да већина зависника одраста у потпуним породицама, због чега је од великог значаја сагледавање социјалне интеракције и односа у породици зависника, које слиједи у наставку.

При анализирању перцепције зависника о блискости са родитељима, дошли смо до података да су зависници више емотивно везани за мајке него за очеве, и да су мајке перципиране као презаштићујуће у скоро пола случајева. Перцепција мајке као презаштићујуће је 2.2 пута мања у контролној групи, што упућује на то да је презаштићивање од стране мајке један од могућих фактора ризика у генези наркоманије. Резултати нашег истраживања су у позитивној корелацији са резултатима истраживања *Атардо*, које је открило да мајке наркомана имају склоност да дуже одржавају контролу над својом дјецом и да их дуго задржавају у „позицији дјетета”. Наше резултате потврђује и истраживање *Стантона* и сарадника (1978. године) које је описало мајку као обзирну и посвећену у подизању дјете, која је често зависника стављала у позицију најомиљенијег дјетета.³³⁾ Више од трећине испитаних зависника сматра да очеви нису имали довољно времена за њих током одрастања. Ако ове податке упоредимо са резултатима добијеним у контролној групи, може се констатовати да је скоро 2.5 пута већа вјероватноћа да ће особе чији су очеви недовољно укључени у њихово одрастање постати зависници, у поређењу са особама чији су очеви ангажовани у животима своје дјете.

33) Duncan M. Stanton, Thomas C. Todd, David B. Heard, Sam Krischner, Jerry I. Kleiman, David T. Mowatt, Paul Reiley, Samuel M. Scott, John M. Van Deusen, „Heroin Addiction as a Family Phenomenon: A New Conceptual Model.” *American Journal of Drug and Alcohol Abuse* 2/1978, pp. 125–150.

Многе иностране студије су указале на то да у породицама у којима су један или оба родитеља наркомани и (или) алкохоличари постоји већи ризик да се њихова дјеца определијеле за негативни стил живота, који често укључује и дрогирање. Подаци до којих смо дошли показују да скоро једна трећина наркомана потиче из породица у којима (је) отац прекомјерно конзумира(о) алкохол, што је у позитивној корелацији са податком да више од једне трећине зависника опажа оца као недовољно укљученог у њихово одрастање. Уколико ове податке упоредимо са резултатима добијеним у контролној групи, може се констатовати да је 5.7 пута вјероватније да ће особе чији очеви прекомјерно конзумирају алкохол, у поређењу са дјецом очева који прекомјерно алкохол не конзумирају, постати наркомани. Истраживање је даље открило да је 8 пута раширеније конзумирање дрога међу сиблинзима зависника него међу сиблинзима особа које дрогу нису пробале. У вези са тим корисно је истаћи да су Бар, Хофман и Јанг сматрали да сиблинзи играју важну улогу у креирању ставова адолесцената према дрогирању. По њима, млађи сиблинзи често посматрају и преузимају модел понашања старијих, па ако старији сиблинг злоупотребљава дроге, обезбјеђујући тиме неадекватан модел за имитирање, постоји опасност да ће се и млађи окренути наркоманији.³⁴⁾

Многа инострана истраживања су показала да је у породицама зависника присутна висока инциденца раних губитака, најчешће везаних за смрт члана породице. Добијени резултати у истраживању указују на то да је више од половине црногорских зависника изгубило неку значајну особу у животу, док је више од једне трећине зависника изгубило оца углавном прије навршене 16. године живота. Највећи број губитака међу зависницима се десио прије навршене 26. године живота, док се највећи број губитака код учесника контролне групе десио после навршене 26. године живота. Треба додати и то да добијени подаци откривају да су покушаји суицида и/или суициди 5,8 пута учесталији међу члановима породице зависника од дрога него међу члановима породице особа које дрогу нису конзумирале.

Скоро једна трећина зависника потиче из породица у којима родитељи имају или су имали неуједначене ставове по питању њиховог васпитавања. Дијете због тога може бити збуњено и у немогућности да изгради систем вриједности по коме би знало шта је добро а шта лоше. Компарирајући са резултатима добијеним у

34) Stephen J. Bahr, John P. Hoffmann, Xiaoyan Yang „Parental and Peer Influences on the Risk of Adolescent Drug Use.” *The Journal of Primary Prevention*, No 6/2005, Vol. 26, pp. 529-551.

контролној групи, дошли смо до податка да је 5 пута већа вјероватноћа да ће се зависници регрутовати из породица у којима не постоји или није постојао родитељски консензус око васпитавања дјете, у односу на породице у којима родитељи имају усклађене ставове око васпитавања дјете.

У наставку истраживања, показало се да су честе свађе и туче много учесталија појава у породицама зависника, него у породицама учесника контролне групе. Пет пута је већа шанса да се зависници регрутују из породица у којима су присутне честе свађе родитеља, док 5.5 пута је већа могућност да дијете, чији се родитељи често туку, постане наркоман. Добијени подаци су даље показали да је једна четвртина испитаних зависника често добијала батине током одрастања од својих родитеља. Ако податке упоредимо са подацима добијеним испитивањем контролне групе, може се закључити, да је 3.4 пута већа вјероватноћа да ће дјеца која су често добијала батине у поређењу са онима која нису, постати наркомани.

Ритуал честих породичних ручкова је учесталија појава у породицама особа које нису конзумирале дрогу, него међу зависницима. 1.3 пута је већа вјероватноћа да ће се особе које не практикују заједничке ручкове и не проводе заједничко слободно вријеме у кругу породице, окренути наркоманији.

Када је ријеч о религиозности породице, као протективном фактору у генези наркоманије, добијени резултати показују да више од половине зависника потиче из нерелигиозних породица. Интересантно је да се показало да ученици контролне групе у већем броју потичу из нерелигиозних породица. Наши резултати не потврђују податке до којих је дошло *CASA* истраживање Универзитета Колумбија које је открило да је скоро четири пута већа вјероватноћа да ће користити марихуану и седам пута (друге)³⁵⁾ илегалне дроге они тинејџери који не сматрају религиозна увјерења важним у односу на оне који чврсто вјерују да је религија веома битна.³⁶⁾

Родитељи зависника су најмање са својом дјецом разговарали о негативним последицама злоупотребе дрога, а више о последицама коришћења цигарета и алкохола. Док су родитељи учесника контролне групе доминантно са својом дјецом, током одрастања, разговарали о штетним последицама коришћења дрога. Наведено упућује на то да је изостанак родитељског информативног разго-

35) Марихуана је легализована у појединим земљама САД-а.

36) Casa Survey, *So Help Me God: Substance Abuse, Religion and Spirituality*, The National Center on Addiction and Substance Abuse at Columbia University, 2001, pp. 1-44.

вора са дјететом о негативним последицама коришћења дрога у директној корелацији са злоупотребом дрога код те дјеце. Више од једне половине родитеља, чија су дјеца постала зависници, није било информисано о томе гдје им дјеца проводе слободно вријеме, нарочито у вечерњим сатима. Упоређујући ове податке са резултатима добијеним испитивањем контролне групе, може се закључити да је 2.5 пута већа вјероватноћа да ће дјеца чији родитељи не знају гдје она проводе вријеме током одрастања, у односу на дјецу чији родитељи врше адекватан надзор, постати наркомани. Наше резултате потврђују и ранија истраживања која су показала да је конзумирање дрога повезано са породичним окружењем у којем преовладава релативно ниска информисаност родитеља о томе ко су особе са којим се њихова дјеца друже.

Зависници у изузетно малом проценту опажају породичне околности као узрочни фактор у појави њихове болести. Наиме, као доминантан узрок зависници су навели радозналост. Највећи број испитаних зависника (91.1 %) изјавило је да апстинира (дуже или краће вријеме) што је у позитивној корелацији са њиховом изјавом да им највећу подршку у лијечењу представљају или су представљали чланови њихових породица.

ЛИТЕРАТУРА

- Булатовић Мирјана: *Ђаво у праху*, Завет, Београд, 2004.
- Букелић Јован: *Дрога у школској клупи*, Веларга, Београд, 2002.
- Игњатовић Тања: *Право на сигурност: заштита жена од насиља у интимним партнерским релацијама*, Генеро, Београд, 2008.
- Јеротић Владета: *Неуротичне појаве нашег времена*, Службени лист СЦГ, Београд, 2004.
- Јеротић Владета: *Личност наркомана*, Арс Либри, Београд, 2008.
- Лазић Боро: „То може бити и ваше дете.” *Часопис за превенцију и лечење болести зависности*, Специјална болница за болести зависности, Београд, 2009.
- Петровић Стеван: *Дрога и људско понашање*, Дечје новине, Горњи Милановац, 1998.
- Шапић Роса: *Улога породице и психотицизма у политоксикоманији*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2008.
- Bahr J. Stephen, Hoffmann P. John, Yang Xiaoyan: „Parental and Peer Influences on the Risk of Adolescent Drug Use.” *The Journal of Primary Prevention*, Vol. 26, No.6/2005.
- Блажић Џоп Невенка: *Put u život bez ovisnosti o drogama: priručnik za roditelje i učenike*, Genesis, Zagreb, 2003.

- Boyle H. Michael, Sanford Mark, Szatmari Peter, Merikangas Kathleen, Offord R. David, „Familial Influences on Substance Use by Adolescents and Young Adults.” *Canadian Journal of Public Health*, Vol. 92, No.3/2001.
- Berrett E. Anne, Jay R.Turner, „Family Structure and Substance Use Problem in Adolescence and Early Adulthood: examining explanations for the relationship.” *Addiction*, Society for the Study of Addiction, 101/2006.
- CASA Survey, The Importance of Family Dinners IV, The National Center on Addiction and Substance Abuse at Columbia University, 2007.
- CASA Survey, The Importance of Family Dinners IV, The National Center on Addiction and Substance Abuse at Columbia University, 2007.
- Goldner Vukov Mila: Porodica u krizi, Medicinska knjiga, Beograd, Zagreb, 1988.
- Koh Klaus, Brumlik Miha, Andrezen Sabina, *Velika knjiga o roditeljstvu*. Laguna, Beograd, 2013.
- Merikangas R. Kathleen , Dierker Lisa, Fenton Brenda „Familial Factors and Substance Abuse: Implications for Prevention“, *Genetic Epidemiology Research Unit*, Yale University School of Medicine. Доступно на: http://archives.drugabuse.gov/pdf/monographs/monograph177/012-041_Merikangas.pdf
- Reinhold Margaret, *Kako preživeti uprkos roditeljima*, Esoteria, Beograd, 2005.
- Rodger J. Johan, *Family Life and Social Control: A Sociological Perspective*, Palgrave Macmillan, London, 1966.
- Rhodes Tim, Lilly Robert, Fernandez Cesareo, Giorgino Enzo, Kemmesis E. Uwe, Ossebaard C. Hans, Lalam Nacer, Faasen Imar, Spannow Ellen Karen, “Risk Factors Associated with Drug Use: the Importance of Risk Environment“, *Drugs: education, prevention and policy*, Vol. 10, No.4/2003.
- Sigman Arik, *Razmažena generacija – kako uništavamo budućnost naše dece*, Psihopolis institut, Novi Sad, 2012.
- Schafer Gabriele “Family Functioning in Families with Alcohol and other Drug Addiction“, *Social Policy Journal of New Zealand*, Ministry of Social Development, Wellington, No.37/2011.
- Spooner Catherine, Causes and Correlates of Adolescent Drug Abuse and Implications for Treatment, *Drug and Alcohol Review*, No.18/1999.
- Stanton M. Duncan, Todd C. Thomas, Heard B. David, Krischner Sam, Kleiman I Jerry, Mowatt T. David, Reiley Paul, Scott M. Samuel, Van Deusen M. John, “Heroin Addiction as a Family Phenomenon: A New Conceptual Model“, *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*. No. 2/1978.
- Hawkins, J. D., Catalano, R.F., Miller, J.Y. „Risk and Protective Factors for Alcohol and Other Drug Problems in Adolescence and Early Adulthood: Implication for Substance Abuse Prevention“, *Psychological Bulletin*, Vol. 112, No.1/1992.
- William J. Worden, *Grief counseling and grief therapy*, A handbook for the mental health practitioner, Springer, New York, 2009.

Ida V. Kolinovic

DRUG ABUSE COMPLEXITY IN THE FAMILY CONTEXT IN MONTENEGRO

Resume

This paper presents the results of the research, conducted in Montenegro, from January 2013 till October 2014. The study included 168 drug addicts (current, former, under treatment) and 188 control group participants (citizens who haven't used drugs). Collected data shed light on global problem of drug addiction especially in a view of influence that family has on genesis of drug addiction of family members. The largest number of respondents among drug addicts is males - 94%, which suggests that drug addiction, as a form of a risky behavior, is more common among men than among women. Furthermore, the research shows that there is a strong correlation between lack of academic interest, low school achievements and skipping classes and drug abuse, which suggests that parents were neither sufficiently involved in their children's school activities nor in implementing adequate supervision. Regarding the type of drug addict's family of origin, the research results reveals that one - fifth of addicts live or lived in a single family, while one -sixth experienced parents' divorce. Considering addict's relationship with parents, in almost half of cases mothers were perceived as overprotective and in more than a third of cases fathers were perceived as insufficiently involved in bringing up children. Nearly one -third of addicts come from families where parents have or had inconsistent views about their upbringing. Furthermore, our research shows that frequent quarrels and fights are more widespread in families of addicts than in families of the control group. One third of addicts come from families where father consumed alcohol excessively, which is probably in positive correlation with the fact that fathers were not involved enough in life of addicts. Many international studies shows that high incidence of early losses is present in families of addicts. Our research confirms previously mentioned data that more than one-third of Montenegrin addicts lost their father at the age of 25 or under. Early family informative conversation between parents and children, about the consequences of drug use/abuse is rare among drug addicts. Furthermore, more than half of the parents whose children became addicts were not informed where their children spent their free time, especially in the evening. With regard to the practice of having family lunches together, research reveals that it is less protective factor for drug addiction, while religiosity of the family of origin does not play a significant role, since the research

shows that respondents from the control group come from more irreligious families than in case of addicts. The majority of drug addicts (92.9%) tried drugs before the age of 25 which suggests a positive correlation between social and emotional immaturity and experimenting with drugs. In a small percentage, drug addicts in Montenegro perceive family circumstances as a causative factor in development of their disease. As a dominant cause of their addiction they point out the curiosity. The large number of respondents among addicts report that they abstain (longer or shorter time), which positively correlates with their statement that the greatest support in the treatment comes from their family members.

Key words: drug addiction, family, losses, father's alcoholism, overprotective mother, influence of siblings, family rituals, family communication, parental supervision, family religiosity.

* Овај рад је примљен 27. фебруара 2015. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. априла 2015. године.